

Enkele aspecten van de Gentse burgerwacht (1830-1920)

Luc LIEVENS

1. Inleiding

Het begrip *burgerwacht* zal vele lezers wellicht niet onbekend in de oren klinken. Velen zullen hierbij waarschijnlijk in de eerste plaats denken aan de initiatieven van vrijwilligers die sedert een tiental jaren geregeld het nieuws halen¹. De burgerwacht, die het onderwerp is van dit artikel, heeft met deze moderne versie weinig gemeen. Beide *burgerwachten* doen dan wel een beroep op niet-professionelen voor het handhaven van de orde, maar de respectievelijke maatschappelijke kaders verschillen in die mate, dat verdere vergelijkingen niet opgaan.

De nieuwe staat België, die in 1830 het licht zag, kon niet beschikken over een uitgebreid politieapparaat. In deze voor de openbare orde ongunstige periode, waren de lokale overheden aangewezen op de bijstand van de gegoeden omdat zij er in de eerste plaats voordeel bij hadden dat de orde niet verstoord werd. Door een besluit van het Voorlopig Bewind², poogde de wetgever de lokale initiatieven reeds op 26 oktober 1830 wettelijk te regelen en werd het bestaansrecht van de *garde civique* door de grondwet van februari 1831 bevestigd. Deze burgerwacht beantwoordde aan een nood, zolang het - naar hedendaagse normen - weinig uitgebouwde overheidsapparaat ook op het vlak van de organisatie van de politie tekort schoot³.

¹ Deze lokale initiatieven zijn ontstaan uit een gevoel van onveiligheid omdat de initiatiefnemers ervan overtuigd zijn dat politie of rijkswacht niet in staat zijn om bepaalde plaatselijke veiligheidsproblemen op te lossen. De bekendste voorbeelden bevonden of bevinden zich in de West-Vlaamse grensstreek met Frankrijk.

² *art.2. Elle aura pour mission de maintenir l'obéissance aux lois, conserver ou rétablir l'ordre et la paix publique, seconder l'armée nationale dans ses opérations intérieures, assurer l'indépendance de la Belgique et l'intégrité de son territoire. (Formation d'une garde civique dans toutes les communes de la Belgique, in: Pasinomie, reeks 3, dl. 1, pp. 50-51.)*

³ De huidige burgerwachten zijn geen antwoord van de overheid op een tekort aan professionele ordehandhavers. Het zijn eerder antwoorden op subjectieve gevoelens van onveiligheid. Ondanks het feit dat het politieapparaat, objectief gezien, nog nooit over zoveel middelen heeft beschikt, voelen sommige mensen zich onveilig. Ze wensen meer politie of willen zelf kunnen instaan voor hun veiligheid. Dat absolute veiligheid wel altijd een utopie zal blijven, is voor veel kinderen van de huidige verzorgingsstaat moeilijk te aanvaarden.

2. Antecedenten

De belangrijkste principes van de burgerwacht waren zeker niet nieuw voor onze voorouders. Zowel in onze gewesten als daarbuiten zijn talrijke voorbeelden te vinden van systemen waarbij vermogende burgers al dan niet vrijwillig ingeschakeld werden in de verdediging van de stad of regio.

Wat het middeleeuwse Gent betreft, kunnen we niet voorbij het gemeenteleger en zijn elite-eenheid: de schuttersgilden. Een militaire stedelijke macht, hoofdzakelijk samengesteld uit poorters en ambachtslui, die de economische en politieke belangen van de stad en haar inwoners behartigde en het desnoods tegen machtige concurrenten opnam. De Guldensporenslag en de Slag bij Westrozebeke zijn hier voorbeelden van die ook nu nog tot de verbeelding spreken.

De middelen waarover Gent beschikte om de veiligheid binnen de muren te waarborgen, kan de vergelijking met het hedendaagse arsenaal aan middelen niet doorstaan. In Gent beschikte men, zeker vanaf de 14de eeuw, over de Witte Kaproenen en de Moorkinderen. De opdracht van deze stadsambtenaren varieerde van het handhaven van de orde, het optreden als lijfwacht tot het toezicht op de uitvoering van de bevelen van de schepenen. Deze *manusjes van alles* waren dermate beperkt in aantal dat van een preventief veiligheidsbeleid geen sprake kon zijn. Hiervoor werd gerekend op de gebuurtedeken die middels de sterke sociale controle op de hoogte was van het reilen en zeilen in zijn wijk of straat. Wie zondigde tegen de regels van het *goed nabuurschap* kon door hem gesanctioneerd worden. Dit systeem, waarvan het belang niet mag onderschat worden, zal gedurende de hele periode van het Ancien Régime blijven bestaan⁴. De zelfstandige Gentse koers, uitgedrukt in het gemeenteleger, bleef een doorn in het oog van de legitieme vorsten. Ondanks het feit dat de Bourgondische hertogen maar al te graag met de stedelijke *pretenties* hadden afgerekend, waren ze toch genoodzaakt om zich enigszins gematigd op te stellen tegenover Gent. Dat de instellingen gecentraliseerd werden⁵, dat de hertogen steeds meer een beroep deden op huurlingen in plaats van op stedelijke legers⁶, dat de stedelijke

⁴ Zie: J. Decavele, *Gebuurteleven en dekenijen te Gent, 14-20ste eeuw*, Gent, 1992; H. Deceulaer, Implicaties van de straat: rechten, plichten en conflicten in Gentse Gebuurten (17de en 18de eeuw), in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, L, (1996), pp. 121-147.

⁵ Filips de Stoute richtte in 1386 een Raadkamer op in Rijsel, waardoor bepaalde bevoegdheden van de Vier Leden (Gent, Brugge, Ieper en het Brugs Vrije) in het gedrang kwamen.

⁶ Door de toenemende specialisatie (vuurwapens, tactiek) hadden permanente legerafdelingen bestaande uit professionelen een voordeel op de gemeentelegers waarvan de sterkte afhing van de moed en de bereidheid tot zelfopoffering van de stedelingen die occasioneel ten strijde trokken.

DE GENTSE BURGERWACHT (1830-1920)

legers zelfs verslagen werden⁷, dit alles betekende nog niet dat de vorst het pleit had gewonnen. Voor het vullen van de schatkist bleef hij immers in grote mate afhankelijk van de welwillendheid van de steden.

Pas in 1540 zou Karel V, gebruik makend van een belastingconflict, definitief afrekenen met het Gentse streven om een onafhankelijke koers te varen. De stad die eens een eigengereid beleid kon voeren dankzij de sterke militaire organisatie, moest zijn wapens afstaan en toelaten dat een dwangburcht gebouwd werd.

De sancties van Karel V hypothekeerden de veiligheid binnen en rond de stad, vooral toen ook Gent te maken kreeg met de religieuze onrust. Gent ondervond aan den lijve wat het betekende om niet langer baas in eigen huis te zijn, aangezien de binnen de muren gelegerde Spaanse troepen verre van bevorderlijk waren voor de stedelijke rust en veiligheid. Omdat de autoriteiten in gebreke bleven, werd in juli 1566 een vrijwillige *wake* opgericht die per wijk was georganiseerd en die voornamelijk bestond uit leden van de ambachten van de slagers, visverkopers en schippers. Doeltreffend is deze trouwens niet geweest omdat ze zelf ten onder ging aan godsdiensttwisten. Het veiligheidsprobleem bleef echter dermate precair dat door de schepenen enkele maanden later een *borgherlycke wacht* werd opgericht.⁸ In totaal kon men rekenen op een zeven-duizendtal manschappen, van wie er iedere dag een vierhonderdtal daadwerkelijk op post moesten zijn, voornamelijk bij de poorten en op de markten. Deze *borgherlycke wacht* zou blijven bestaan tot 1752, maar had door alcoholmisbruik, smokkel en omkoperij geen al te beste reputatie⁹. Het veiligheidsstelsel van de gebuurten bleef in de praktijk de beste oplossing. In bepaalde periodes werden zelfs onder de verantwoordelijkheid van de dekens een nachtwacht ingesteld waaraan alle mannen van een bepaalde wijk deelnamen volgens een beurtrol.

Nadat het leger reeds onder de Bourgondiërs een verregaande professionalisering had ondergaan, was het in de Oostenrijkse periode, als uiting van het constante streven van de ministers naar rationalisatie en uniformisering, de beurt aan de stedelijke instellingen die instonden voor de ordehandhaving¹⁰. In 1752 werd op vraag van het Gentse stadsbestuur de *borgherlycke wacht* de facto

⁷ Op 23 juli 1453 worden in Gavere de stedelijke troepen in de pan gehakt. De onafhankelijkheid van Gent werd hierdoor verder aangetast: er moest een zware boete betaald worden, de extra-murale rechtsmacht van de schepenen werd beknot en de vorst kreeg een interventierecht bij de magistraatsvernieuwing.

⁸ Voor het stadsleger, Witte Kaproenen, Moorkinderen, wake en borgherlycke wacht, zie ondermeer P. Claeys, *Notes et souvenirs*, dl. 1 en 3.; F. De Potter, *Gent van den oudsten tijd tot heden*; M. Heins, *Gand, sa vie et ses institutions*, dl. 2.

⁹ Zie: *Ordonnantie op het faict van de Borgherlycke wacht*, Gent, 1737.

¹⁰ Zie: P. Lenders, *Gent, een stad tussen traditie en verlichting (1750-1787). Een institutionele benadering*, Kortrijk, 1990 (Standen en Landen, XCII).

LUC LIEVENS

afgeschaft en vervangen door een compagnie beroepssoldaten, *de stadswakende mannen* of *pandoeren* genoemd. In 1787 poogde Jozef II, als drager van de Verlichtingsidealen, komaf te maken met de talrijke uitingen van stedelijk en gewestelijk particularisme en vatte hij het plan op om de bestuurlijke hervormingen te radicaliseren. Hij deelde de gewesten in in 9 kreitsen onder leiding van intendanten. Commissarissen moesten erop toezien dat de lokale besturen de centrale bevelen uitvoerden. Voor het eerst was er de intentie van de centrale regering om een uniform beleid inzake ordehandhaving uit te werken. Dat het voorlopig bij intenties bleef, was te danken aan de Brabantse Omwenteling.

De Fransen zouden na hun tweede inval in 1794 de draad opnieuw opnemen. Op alle mogelijke maatschappelijke terreinen werden veranderingen doorgevoerd, veranderingen die zowel ingrepen op de maatschappelijke organisatie¹¹ als op het dagelijks leven van de man in de straat. Wat de ordehandhaving betreft, merken we opnieuw een streven naar uniformiteit. Lokale instellingen zoals de gebuurten werden door de revolutionairen (tijdelijk) afgeschaft. In 1795 werd de *gendarmierie nationale* opgericht, die zich samen met het leger voornamelijk bezig hield met de repressieve ordehandhaving. Het traditionele concept van burgers die betrokken werden bij de ordehandhaving of bij de verdediging van de belangen van een stad¹², werd op een handige manier vertaald in revolutionaire zin. De burger werd in het leger¹³ of in de *garde nationale*¹⁴ ingeschakeld, omdat de belangen van het nieuwe bewind dezelfde heetten te zijn als die van het volk, zoals het in de ondersteunende propaganda luidde. Wanneer in januari 1814 de Fransen overhaast Gent verlieten, moest de burgemeester teruggrijpen naar het beproefde recept. Er werd een *garde urbaine*¹⁵ opgericht om potentiële plundersaars af te schrikken.

Ook tijdens het Nederlandse bewind werd het concept van de burgermilitie verder uitgediept naar Frans voorbeeld. De *schutterij* werd een nationale instelling met lokale afdelingen én Willem I gebruikte de schutterij als middel om de nieuwe staatsvorm te legitimeren en te propageren. Hierbij stond het discours centraal dat de nieuwe eenheid van Noord en Zuid zijn wortels had in

¹¹ Bestuur, economie, administratie, wetgeving.

¹² Bijvoorbeeld het reeds vermelde stadsleger en de *borgherlycke wacht*.

¹³ Door een wet van 5 september 1798 werden alle mannen van 20 tot 25 jaar dienstplichtig. Deze maatregel druiste in tegen alle lokale tradities van onze gewesten.

¹⁴ Sporen hiervan vinden we o.a. in het SAG, *reeks M/8*. Zo zijn er lijsten bewaard uit het jaar VII (september 1797- september 1798) van burgers behorende tot bepaalde wijken die op vastgestelde dagen volgens een beurtrol van wacht waren. Velen bleken hun kat te sturen.

¹⁵ De *garde urbaine* rekruteerde uit de gegoede burgerij. Zij is een voorbeeld van een informele burgermilitie die opgericht werd als antwoord op een acute en lokale noodsituatie.

DE GENTSE BURGERWACHT (1830-1920)

de Bourgondische Nederlanden. De burger had de plicht om gewapenderhand de onafhankelijkheid en de eenheid der Nederlanden te verdedigen. Dat een belangrijk symbool van het nieuwe koninkrijk, de schutterij¹⁶, nooit echt slagvaardig werd, was veelzeggend voor de overlevingskansen van het Verenigd Koninkrijk.

3. De organisatie en de werking van de Gentse burgerwacht¹⁷

Wanneer op 25 augustus 1830 ongeregelde uitbraken in Brussel, werd een nieuw hoofdstuk aangevat van de *vaderlandsche geschiedenis*. Een uitgebreide behandeling van de verschillende factoren die uiteindelijk zouden leiden tot een onafhankelijk België, zou ons te ver leiden. Ons interesseren hier vooral de aspecten die te maken hebben met veiligheid of het gebrek eraan. Revoluties creëren een machtsvacuüm en dus chaos en vernielingen. De vermogende Brusselaars reageerden hierop door een geïmproviseerde burgermilitie in het leven te roepen. Willem I talmde en blunderde vervolgens dusdanig op het diplomatieke front¹⁸, dat in de schoot van deze burgermilitie een stadsraad werd gevormd en er op 26 september hieruit een Voorlopig Bewind ontstond.

In Gent was de situatie enigszins anders. In tegenstelling tot Brussel bleef de volksmassa relatief rustig en was de politieke en economische elite helemaal niet gewonnen voor het nieuwe avontuur¹⁹. Op initiatief van de orangistische

¹⁶ In Gent bijvoorbeeld stuitte de schutterij op zoveel onwil, zowel van de bevolking als van het stadsbestuur, dat de pogingen tot oprichting in 1815 en 1827 totaal mislukten. Zie: R. Van Aerde, *De Schutterij, 1827-1830*. In: *Ghendtsche Tydinghen*, XXII, (1993), pp. 253-268. Het ging zelfs zover dat in april 1815 de burgemeester de leden van de afgeschafte garde urbaine oproep om zich opnieuw te verenigen om ordeverstoorers af te schrikken. (aanplakbiljet, UBG, *Fonds I G9*.)

¹⁷ Over de burgerwacht en meer bepaald deze van Gent is tot nu toe relatief weinig gepubliceerd, vooral wanneer men rekening houdt met de omvang van het onderwerp. Over de burgerwachten van Antwerpen, Lokeren en Sint-Niklaas zijn een aantal zeer verdienstelijke studies gemaakt door o.a. R. Coenen, J. Verschaeren en P. Veldeman. Wat de Brusselse burgerwacht en de algemene kenmerken van de Belgische burgerwachten betreft, verschenen er onder meer een aantal artikelen van de hand van E.A. Jacobs en L. Leconte in het *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis* (1972) en zijn voorloper, *Carnets de la Fourragère* (1934). Wat Gent betreft is vooral het werk van Roger Van Aerde van belang. Een tiental jaren geleden had hij zich vol overgave op de beschikbare archieven gestort. Postuum zijn er een aantal artikels van zijn hand over dit onderwerp in *Ghendtsche Tydinghen* (1993) verschenen.

¹⁸ Willem I liep steeds achter de feiten aan. Zijn weigering om bijvoorbeeld een Staten-Generaal samen te roepen, botste op zoveel tegenstand dat, toen hij uiteindelijk toegaf, de Zuidnederlandse onderhandelaars hier niet langer tevreden mee waren, mede onder druk van de volksmassa.

¹⁹ Gent was een orangistisch bolwerk, vooral omdat de vereniging met het Noorden economische voordelen (afzetgebieden) opleverde. Zie: E. Witte, *Politieke machtsstrijd in en om de voornaamste Belgische steden 1830-1848*, Brussel, 1973. (Pro Civitate, historische uitgaven, 37).

gouverneur van Oost-Vlaanderen werd reeds eind augustus een burgerlijke wacht opgericht om mogelijk volksoproer te kunnen opvangen. Er waren zowat 2400 man beschikbaar en het elitekorps werd gevormd door *la garde urbaine à cheval* dat samen met de Nederlandse cavalerie patrouilles uitvoerde²⁰. De burgerlijke wacht was tot de opheffing in april 1831 een politieke twistappel tussen de Nederlandsgezinde orangisten en de Belgische patriotten, vooral omdat het voor de stedelijke veiligheid een onmisbaar instrument was. Een typisch voorbeeld hiervan is wat men de *affaire de la légion Belge-Parisienne* is gaan noemen. Nadat het Voorlopig Bewind op 6 oktober de onafhankelijkheid had uitgeroepen, was het zaak om het gehele grondgebied onder patriottische controle te krijgen. Gent met haar orangistische elite en haar door Nederlandse troepen bezette citadel, was één van de belangrijkste probleemgebieden, waar een legerafdeling van vijfhonderd man naar toe werd gezonden. Op 15 oktober kwam het tot een vuurgevecht tussen leden van de burgerlijke wacht en de patriottische soldaten op het Recolettenplein²¹. Het gerucht werd verspreid dat de patriottische baron Charles Coppens²² de orangistische leden van de burgerlijke wacht in de val zou hebben gelokt door een confrontatie met de patriottische troepen uit te lokken.²³

Terwijl de burgerlijke wacht, opgericht door de plaatselijke elite om de orde in Gent te verzekeren, tot eind maart zijn opdrachten vervulde, had het Voorlopig Bewind reeds op 26 oktober 1830 beslist om alle spontaan ontstane burgermilities op te doeken en te vervangen door één nationale burgerwacht. Door de onwil van de Gentenaars en door organisatorische problemen zou de Gentse burgerwacht pas op 5 april 1831 van start gaan²⁴. De nieuw opgerichte burgerwacht hoorde thuis in de categorie van de nationale initiatieven, zoals de *garde nationale* en de schutterij. Het was een nationale instelling met lokale afdelingen die zowel een praktische (ordehandhaving, leger bijstaan)²⁵ als een nationalistische

²⁰ Zie: F. Balace, *La garde urbaine à cheval de Gand 1830-1834*, in: *Militaria Belgica*, II, (1980), pp. 182-190.

²¹ Plaats van het huidige gerechtshof.

²² Op 2 oktober 1830 werd hij nipt verkozen tot opperbevelhebber van de burgerlijke wacht.

²³ Voor de strijd in Gent tussen de patriotten en de orangisten, zie: J.L. Franchet, *De strijd tussen patriotten en orangisten te Gent (15 aug. 1830-21 juli 1831)*, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 1965).

²⁴ De Gentse burgerwacht bestond toen uit vijf legioenen, waarvan één bestaande uit mannen uit de omliggende gemeenten. Ieder legioen telde drie bataljons met elk zes compagnieën van ongeveer honderdveertig man.

²⁵ Dat de wetgever een burgerwacht oprichtte, had te maken met de toestand van de defensie en de ordehandhaving van het land. Het leger bestond voor een groot deel uit ongeoefende patriotten en Franse avonturiers. Het centrale gezag had weinig controle op de wijze waarop de interne veiligheid in de steden werd gewaarborgd. Hierbij mogen we zeker niet het, naar hedendaagse normen, schrijnend tekort aan professionele politiemensen vergeten. In Brussel hoopte men dat de burgerwacht ten dele deze tekorten zou opvangen.

DE GENTSE BURGERWACHT (1830-1920)

sche, propagandistische betekenis had. De nieuwe staat België had symbolen en een legitimatie nodig en vond die onder andere in de voorstelling van de natie, verenigd in de burgerwacht die het grondgebied verdedigde tegen de vijand. De principes van wijkgebondenheid, het verkiezen van de kaderfuncties en de inschakeling van burgers waren geërfd van de lokale, traditionele burgermilities die in de steden opereerden.

De verschillende wetgevende initiatieven die de organisatie van de burgerwacht regelden, konden op weinig begrip van de direct betrokkenen rekenen. In de eerste plaats was het stadsbestuur van Gent ontevreden. Zij moest opdraaien voor de lonen die bepaalde kaders ontvingen en voor de kosten van drukwerken en kantooruitrusting. Verder betekende de organisatie van de plaatselijke burgerwacht een extra belasting voor de stedelijke administratie. De stad moest de in aanmerking komende mannen in registers opschrijven, verkiezingen organiseren, degenen die geen uitstel kregen oproepen,.. Een andere ontevreden partij was de opgeroepene zelf. Terwijl voorheen burgermilities uit de bovenste laag van de maatschappij rekruteerden, kwamen nu alle mannelijke burgers tussen 21 en 50 jaar in aanmerking indien ze niet hulpbehoevend waren²⁶. Vooral voor de kinderloze weduwnaars en de vrijgezellen tussen 21 en 30 jaar was het een harde noot om kraken. Zij behoorden tot wat de *Eerste ban* werd genoemd en konden samen met het leger ter verdediging van de grenzen opgeroepen worden.

Wanneer de Nederlandse troepen op 2 augustus 1831 de grenzen overschreden, werd de Eerste ban van de burgerwacht gemobiliseerd. Voor Gent betekende dit dat vier bataljons werden gevormd, waarvan één opereerde in de buurt van Leuven. De drie andere werden ingedeeld bij de derde brigade van het leger van Vlaanderen. Uit het *Régistre d'ordre du 1er ban de la Garde Civique de Gand*²⁷ blijkt dat kolonel Coppens zich met zijn manschappen naar de streek van Maldegem en Eeklo begaf, waar ze betrokken waren bij schermutselingen met de vijand. De toenmalige pers was niet echt te spreken over de prestaties van de jonge Gentenaren. Een krant vatte het als volgt samen: *Men verneemt dat het grootste deel onzer stedelyke wacht, die over eenige dagen naer de grenzen van Staets-Vlaenderen getrokken was, zich op eene zeer laffe wys gedragen heeft, vele van hun hebben het slagveld verlaten en zyn hier en daer gevlucht, andere zyn by de vyand overgelopen*²⁸.

²⁶ Dit had tot gevolg dat er in de burgerwacht geen orangistisch overwicht meer was, ook al omdat sedert februari 1831 de orangisten zowel uit het stadsbestuur, als zelfs tijdelijk uit het stadsbeeld waren verdwenen na de beruchte coupoging van Grégoire. De burgerwacht werd een machtsbasis van de extreem patriotten die in de zomer van 1831 niet konden aanvaarden dat de nieuwe koning Leopold I te gematigde standpunten innam tegenover de Nederlanders.

²⁷ SAG, reeks M 29/9.

²⁸ *Gazette van Gend*, 5 augustus 1831.

Voor het feit dat *de jongens* geleid werden door veelal onbekwame officieren²⁹ en dat hun uitrusting³⁰ niet toereikend was, was weinig begrip. Dat de confrontatie met de vijand niet lang duurde en dat velen reeds op 17 augustus terug waren in Gent, zal voor de meeste leden van de Eerste ban geen bezwaar zijn geweest. Omdat de verhoudingen met Nederland gespannen bleven, werd in oktober 1831 de Eerste ban opnieuw gemobiliseerd en naar Nieuwpoort gestuurd³¹. Deze toestand bleef bestaan tot mei 1833, tot Willem I een overeenkomst tekende waarin hij verklaarde de vijandelijkheden niet meer te hervatten tot er een definitief akkoord met België was bereikt. Na de terugkomst in 1833 moest de Eerste ban, zoals door de wet was voorgeschreven, iedere zondag oefenen. Het verzuim van de leden was echter zo groot dat de dagen van de burgerwacht wel geteld leken te zijn.

Tot 1848 bleef de burgerwacht op die manier bestaan, maar de praktische betekenis was nihil. Dat de wetgever in deze periode weinig moeite deed om de burgerwacht uit zijn lethargie te halen, had meerdere redenen. De praktijk had bewezen dat de burgerwacht geen goedkoop alternatief kon zijn voor het leger. Wanneer burgers ingeschakeld werden voor doelstellingen die ver van hun bed lagen, was hun motivatie laag³². Met het verstrijken van de tijd werd de nieuwe staat zodanig vanzelfsprekend dat men het potentieel van de burgerwacht uit het oog verloor, tot men in het revolutiejaar 1848 opnieuw werd opgeschrikt. Wanneer men de beschikbare budgetten van de burgerwacht uit de periode 1833-1847 raadpleegt³³, beseft men dat ook in Gent de burgerwacht in een winterslaap vertoefde. Het valt op dat de conflicten tussen het stadsbestuur en de leiding van de werkloze burgerwacht hoog opliepen. De wrijvingen tussen het orangistisch stadsbestuur, dat in augustus 1831 in ere was hersteld, en Charles Coppens waren legio. Uit bepaalde dossiers, die zich in het stadsarchief bevinden³⁴, blijkt hoe een

²⁹ Het systeem van verkiezing zorgde ervoor dat velen een rang bekleedden, niet op grond van hun bekwaamheid, maar op grond van de liters bier en jenever die ze lieten vloeien. De centrale overheid zag in de periode van mobilisatie van de Eerste ban aan de grenzen (1831-1835) in dat dit een probleem was en verving een aantal verkozen officieren door gepensioneerde militairen.

³⁰ Tot 1835 droegen de burgerwachten een soort boerenkledij dat na de Belgische revolutie als een nationaal symbool werd beschouwd. Voor de 3750 leden van de Gentse burgerwacht waren 1217 geweren beschikbaar, waarvan dan nog een deel onklaar was (SAG, reeks M 30/4).

³¹ Van de 1800 man die opgeroepen werden, kwamen er slechts zeshonderd opdagen. De gouverneur beloofde echter dat strenge maatregelen tegen achterblijvers zouden genomen worden. (Zie: *Gazette van Gend*, 20 oktober 1831.)

³² De sterkte van de lokale, traditionele burgermilitie die ontstond in een noodsituatie bestond erin dat de leden zelf belang hadden bij het herstel van de orde. De gemobiliseerde Eerste ban van de burgerwacht bestond in de praktijk uit de laagste klassen omdat vervanging toegelaten was.

³³ Zie: SAG, reeks M 25.

³⁴ Zie: SAG, reeks M 29/9.

DE GENTSE BURGERWACHT (1830-1920)

eindeloze correspondentie gevoerd werd omdat één of beide partijen zich tekort gedaan voelden. Zo is er het dossier omtrent de levering in 1832 door Joseph De Landtsheer Duez van olie voor de verlichting van het bureau van de algemene staf van de burgerwacht in het stadhuis. Blijkbaar werd de rekening niet betaald, want in 1833 en 1834 bleef hij corresponderen met het stadsbestuur opdat deze laatste eindelijk de rekening zou vereffenen. Het stadsbestuur beschouwde de verlichtingskosten als een deel van de administratieve kosten waardoor de rekening uit het budget van de burgerwacht zou moeten betaald worden. De zaak bleef aanslepen totdat de gouverneur er zich in 1836 mee ging bemoeien. In de gemeenteraad van 7 januari 1837 bekeek men de zaak nog eens, maar opnieuw werd beslist om de verantwoordelijkheid niet te aanvaarden. De zaak escaleerde verder toen de ontvanger een schrijven ontving van de gouverneur waarin hem medegedeeld werd dat de Bestendige deputatie op 2 mei 1837 had beslist dat de leverancier door de stad moest betaald worden. Een paar dagen later voldeed de gemeenteontvanger aan deze eis. Nog legde het stadsbestuur er zich niet bij neer, want op 11 december 1837 ontving het koninklijk kabinet een verzoekschrift om de beslissing van de Bestendige deputatie te vernietigen. Nadat dit verzoek doorgestuurd was naar de bevoegde Minister van Openbare Werken, werd niets meer over de zaak vernomen.

Zoals reeds aangestipt werd, betekende het jaar 1848 een nieuwe start voor de burgerwacht. Het besef groeide dat België ondanks zijn neutraal statuut kwetsbaar was voor een buitenlandse interventie. De bedreiging kwam niet langer uit het noorden, maar eerder uit Frankrijk. De angst dat de linkse revolutie ook naar België oversloeg, was niet denkbeeldig. In Gent hadden rellen en samenscholingen plaats, dit tot grote schrik van de burgerij. Meer en meer groeide het besef dat de arbeiders een politieke factor werden en een gevaar konden betekenen voor de openbare orde. De lont werd echter uit het kruitvat genomen door progressieve maatregelen van de homogeen liberale regering³⁵, en wat Gent betreft ook door het stadsbestuur³⁶. Deze gebeurtenissen overtuigden de betrokkenen (politieke partijen, overheid, militairen) ervan dat het militaire en ordehandhavingsapparaat aan een evaluatie toe was. De wet van 8 mei 1848 op de burgerwacht paste in de hernieuwde aandacht voor deze problematiek. De *loi sur la garde civique*³⁷ bevatte een aantal wijzigingen en toevoegingen die ontstaan waren uit de toetsing van de bestaande wetgeving aan de praktijk. Gehoopt werd dat de burgerwacht hierdoor efficiënter zou kunnen functioneren. De belangrijkste

³⁵ De cijns werd verlaagd tot het grondwettelijk minimum, de dagbladzegel werd afgeschaft, de wet op de onverenigbaarheden (ambtenaren verdwenen uit het parlement) werd aangenomen en er werden maatregelen genomen om de economische crisis te verlichten.

³⁶ De Gentse gemeenteraad keurde een voorstel goed om openbaren werken te laten uitvoeren door werkloze arbeiders. Een middel dat het ook al kort na de revolutie van 1830 beproefde.

³⁷ Zie: *Pasinomie*, reeks 3, dl. 18, pp. 166-184.

LUC LIEVENS

krachtlijnen van deze wet waren de volgende:

- Er werd een actieve burgerwacht opgericht in gemeenten vanaf drieduizend inwoners of in versterkte plaatsen. De kleinere gemeenten kenden een niet-actieve burgerwacht;
- De burgerwacht moest zich buiten de politieke debatten houden en de leden mochten zich niet verenigen zonder toestemming van de bevelhebbers. Deze laatsten hadden hiervoor, behalve voor de bijeenkomsten in het kader van de dagelijkse werking, toestemming nodig van de autoriteiten;
- Er werd uitgebreid en beter omschreven wie tijdelijk of definitief uitstel kreeg en wie uitgesloten werd van dienst. Het ontvangen van liefdadigheid was geen criterium meer om uitstel of afstel te krijgen. In de plaats kwam de bepaling dat degene die niet zelf zijn uniform kon bekostigen, deel zou uitmaken van de reserve-eenheden en dus de facto vrijgesteld was;
- De procedure voor de verkiezingen van graden én de benoemingen werden minutieus vastgelegd. In plaats van de burgemeester, zat voortaan de opperbevelhebber de verkiezingen voor. Voorwaarden om officier te worden³⁸ vielen weg. Wel moest de officier na 6 maanden bewijzen dat hij de theoretische stof beheerste;
- De financiële en organisatorische verantwoordelijkheid van zowel de leden, de stedelijke en centrale overheid werd vastgelegd. De staat stond in voor de bewapening en uitrusting. De leden stonden in voor het uniform en het onderhoud van de uitrusting. De gemeenten ten slotte waren verantwoordelijk voor de uitgaven die de organisatie van de plaatselijke burgerwacht met zich mee bracht en die in een budget werden vastgelegd. Het budget dat door de administratieve raad van de burgerwacht werd opgemaakt, bevatte: de lonen van de leden met een administratieve functie, bureaunkosten, uitrusting en salaris van tamboeren en trompettisten, verlichting (!), verwarming en bemeubelde lokalen. De stadskas ontving de belasting die welstellende families zonder lid bij de burgerwacht, betaalden;
- De verantwoordelijkheid voor de verschillende opdrachten werd precies vastgelegd. Het was de burgemeester of zijn vervanger die de burgerwacht kon opeisen in geval van ordeverstoring of samenscholing. De burgerwacht kon door de plaatscommandant opgeëist worden wanneer de gekazerneerde legereenheden voor een of ander missie de stad verlieten. In tegenstelling tot voorheen was er geen sprake meer van een oorlogsopdracht voor de eerste ban. De burgerwacht van 1848 was in de eerste plaats een korps voor de ordehandhaving geworden. Terwijl in 1830 het aantal oefeningen en inspecties voor de leden vastgelegd was op maximum twee, werden er in 1848 minstens twaalf oefeningen (wapens en manoeuvres) en hoogstens twee *réunions générales*, behalve de twee inspecties per jaar van de uitrusting, voorgeschreven;
- Bij de tuchtmaatregelen die opgelegd konden worden, werd een duidelijk

³⁸ Ex-militair zijn, op voordracht van commandant, betaling.

DE GENTSE BURGERWACHT (1830-1920)

onderscheid gemaakt tussen de maatregelen die officieren persoonlijk konden treffen tegen inbreuken op het intern reglement en de maatregelen die enkel door de disciplinaire raad konden genomen worden;

- Ten slotte waren er een aantal raden werkzaam die de dagelijkse werking van het korps in goede banen moesten leiden. De *conseil de recensement* was samengesteld uit de bevelhebber en twee andere leden van de burgerwacht, de secretaris was aangesteld door de gemeenteraad. Ze was verantwoordelijk voor de inschrijving van iedereen die door zijn leeftijd (20 jaar) in aanmerking kwam voor dienst bij de burgerwacht. Ze maakte de controlelijsten op van iedereen die volgens de wettelijke criteria dienst moest nemen. Iedere maand werd een verslag gemaakt voor de algemene staf over die leden die in de gemeente kwamen wonen, die gestorven waren of die van verblijfplaats veranderden. De examencommissie was samengesteld uit de bevelhebber en uit voor de duur van één jaar door hem aangestelde leden, uit elke graad één. Ze moesten de pas verkozen of benoemde officieren testen op hun kennis die ze hadden opgedaan in de *école de bataillon*. Elke eenheid (legioen) had een *conseil d'administration* die de budgetten van deze eenheid controleerde en ter beschikking stelde van de kwartiermeester. Deze budgetten werden ter goedkeuring voorgelegd aan de gemeenteraad, die ze op haar beurt als deel van het totale gemeentelijke budget voorlegde aan de Bestendige deputatie. De disciplinaire raad werd om de drie maand vernieuwd. De raad werd voorgezeten door een vrederechter met als leden een kapitein, een luitenant, een onderluitenant, een korporaal en een wacht.

Vijf jaar later reeds, in 1853³⁹, werden door een nieuwe wet op de burgerwacht een aantal essentiële veranderingen doorgevoerd. Door twee wijzigingen werd de burgerwacht tot kleinere proporties teruggebracht. Terwijl voordien de burgerwacht actief was in versterkte steden of steden met een bevolking vanaf drieduizend zielen, waren er door deze nieuwe wet enkel actieve burgerwachten in gemeenten vanaf tienduizend en meer inwoners. Het aantal oefeningen dat voordien op twaalf was vastgelegd, werd nu gereduceerd tot acht per jaar en - wat het meeste impact had - vanaf 35 jaar moest men nog slechts bij één oefening per jaar present zijn.

Waarschijnlijk beseftte de wetgever dat de wet van 1848 te hoog gegrepen was en in de praktijk niet uitvoerbaar was. Voor een groot deel van de leden was dit een opluchting, omdat ze ofwel in een gemeente woonden waar de actieve burgerwacht werd opgedoekt, ofwel omdat ze nu op hun 35ste verjaardag verlost werden van heel wat verplichtingen. De wet werd niet door alle leden op gejuich ontvangen. Door de beperking van het aantal manschappen, verloren vele officieren hun functie en dus het prestige dat ze eraan ontleenden. Anderen die, in de patriottische traditie, overtuigd waren van het belang van een goed

³⁹ *Loi organique de la garde civique du 8 mai 1848, modifiée par celle du 13 juillet 1853*, in: *Pasinomie*, reeks 3, dl. 23, pp. 337-346.

LUC LIEVENS

functionerende burgerwacht, voelden zich in de steek gelaten. Tot het opdoeken van het korps in de 20ste eeuw, zou de eis om de burgerwacht in zijn vroegere glorie te herstellen constant gesteld worden. Het thema van een slagkrachtige burgerwacht bleef voedsel voor oeverloze polemieken.

Ook de Gentse burgerwacht werd geconfronteerd met de gevolgen van de wet van 1853. Op 19 juli besliste de gemeenteraad om de vier legioenen die in totaal bestonden uit achtenveertig compagnieën, terug te brengen tot één legioen bestaande uit vier bataljons met elk zes compagnieën⁴⁰. De beslissing om de burgerwacht dermate in te krimpen, werd in de Gentse kranten erg betwist. Op de gemeenteraad van 24 september 1853 werd de beslissing herroepen, in die zin dat het aantal compagnieën gehalveerd bleef, maar nu verdeeld werd over twee legioenen van elk drie bataljons. Door deze ingreep konden meer hogere officieren hun graad behouden.

Een laatste grondige herziening van de wet op de burgerwacht zou gebeuren op 9 september 1897. De burgerwacht werd opnieuw ingedeeld in twee bannen: de eerste bestaande uit mannen van 21 tot 32 jaar en de tweede uit mannen van 33 tot 40 jaar. Iedere nieuwe wacht moest het eerste jaar een opleiding volgen, bestaande uit dertig oefeningen. Daarna konden aan de leden van de eerste ban tien oefeningen per jaar opgelegd worden en aan de leden van de tweede ban drie oefeningen. Een nieuwigheid was ook dat tijdens de vier eerste jaren van het lidmaatschap van de Eerste ban, men kon worden opgeroepen voor een bivak van vijf dagen. Deze nieuwe maatregelen betekenden in elk geval dat de wetgever de burgerwacht opnieuw wou opwaarderen door het aantal leden te beperken en door de opleiding gevoelig te verbeteren. Deze ongewone en onverwachte maatregelen hielden waarschijnlijk verband met de wens van Leopold II, hierin gesteund door conservatieve milieus in het leger, de politiek en de economie, om de militaire uitgaven fors te verhogen en de persoonlijke dienstplicht in te voeren.

De poging tot opwaarderen van de burgerwacht is om een aantal redenen niet geslaagd: de wet op de beperkte, persoonlijke dienstplicht (1909) verstevigde het belang van het leger en de ordehandhaving werd steeds meer het terrein van de politie en vooral de rijkswacht.

In 1914 werd een laatste kans geboden aan de burgerwacht om te schitteren. Net zoals het eerste, was ook het laatste wapenfeit gericht tegen een externe vijand. In het stadsarchief worden een aantal krantenknipsels bewaard⁴¹ uit *La Flandre libérale* van 22 juni 1924, over *le rôle de la garde civique dans les Flandres en 1914*. Deze artikelen zijn van de hand van luitenant-generaal Clooten, die een aantal burgerwachten onder zijn bevel had. Hij vertelt dat vanaf 23 augustus 1914 de korpsen uit Lokeren en Sint-Niklaas dapper weerstand hebben geboden

⁴⁰ Dus 24 compagnieën in totaal.

⁴¹ Zie: SAG, *reeks Mbis* BW 31.

DE GENTSE BURGERWACHT (1830-1920)

in het Land van Waas tegen de Duitse legerafdelingen. Op 25 augustus hoorde Clooten dat er een eskadron Ulanen bivakkeerde bij Ruddervoorde. Hij besloot ze aan te vallen met de jagers-verkenneren uit Gent (170 man) en hun collega's uit Brugge (105 man). Door het slechte weer had de trein echter vertraging en toen de troepen ter plaatse kwamen, waren de Ulanen reeds vertrokken. Uit zijn verhaal blijkt dat vooral langs de Schelde de burgerwachten actief waren. De bruggen tussen Schoonaerde en Gent werden bezet door hun afdelingen. Op 4 september vielen Duitse troepen de brug te Schoonaerde aan en ondanks veel verliezen, slaagden afdelingen van Brussel erin om de genie de tijd te geven om de brug op te blazen. Op 7 september hadden er gevechten plaats tussen burgerwachten en soldaten van het negende korps. Op 8 september werd er een akkoord gesloten tussen de burgemeester van Gent en de commandant van de troepen om de stad over te geven. Alle in de stad aanwezige wachten moesten hun wapens inleveren, anders zouden ze als verzetplegende burgers geëxecuteerd worden. Vanaf 11 september tot begin oktober bleven de wachten actief in de streek van Gent, de burgerwacht van deze laatste stad vooral langs het kanaal Gent-Terneuzen. De generaal meende dat het negatieve beeld van de burgerwacht in de publieke opinie ontstaan was door de zeer sporadische incidenten met wachten die hun taak niet uitvoerden. Hijzelf vond dat de burgerwacht, met de middelen waarover het kon beschikken, zijn nut had bewezen en dat de afschaffing van de burgerwacht na WO I een slechte zaak was geweest.

4. De artillerie en de jagers-verkenneren, twee speciale korpsen van de Gentse burgerwacht

De burgerwacht bestond voor het grootste gedeelte uit legioenen infanterie of voetvolk, die bevolkt werden door de gewone opgeroepen. In de artikelen 30 tot en met 35 van de wet van 31 december 1830 was er echter al sprake van de artillerie en de cavalerie als onderdelen van de burgerwacht⁴². Omdat in die periode, in het licht van de postrevolutionaire gebeurtenissen, het verdedigen van de landsgrenzen als een belangrijke opdracht van de burgerwacht werd gezien, was het niet abnormaal dat bepaalde structuren van het leger werden overgenomen om zo met gelijke wapens vreemde legers te kunnen bevechten, in theorie althans. Te Gent werd in januari 1831 een compagnie artillerie opgericht, maar die werd nooit echt operationeel omdat de brandweer, die over twee kanonnen beschikte, die functie waarnam. Tot de wet van 1848 duurde het voordat er sprake was van de speciale korpsen: *Art. 26. Dans les villes fortifiées ou dominées par une forteresse, ou à proximité des frontières, et dans celles dont la garde civique est forte de plus de 600 hommes, le gouvernement peut, le conseil communal entendu, autoriser la formation de compagnies ou de subdivisions de compagnies d'artillerie, de cavalerie, de chasseurs-éclaireurs et de*

⁴² *Loi contenant institution de la garde civique*, in: *Pasinomie*, reeks 3, dl. 1, p. 124.

LUC LIEVENS

*sapeurs-pompiers volontaires, qui seront organisées sur le même pied que dans l'armée. Ces compagnies spéciales font en temps de paix le service concurremment avec les autres gardes*⁴³. Voor het eerst werden de jagers-verkenneren in één adem genoemd met de artillerie en cavalerie. In steden als Antwerpen, Brugge, Brussel, Namen en Luik werd nog hetzelfde jaar een compagnie jagers-verkenneren opgericht⁴⁴. In Gent gebeurde dit pas op 30 september 1861, nadat reeds door een KB van 8 juni 1848 de Gentse burgerwacht in het kader van de reorganisatie verrijkt was met een batterij artillerie.

De speciale korpsen waren buitenbeentjes binnen de structuur van de burgerwacht. In het stadsarchief bevinden zich twee bronnen die hierover meer duidelijkheid verschaffen, namelijk een handgeschreven *règlement d'ordre intérieur*⁴⁵ van de batterij artillerie uit 1876 en een tweetalig gedrukt *reglement van het half-bataillon der jagers-verkenneren van Gent, vanaf 1 februari 1889*⁴⁶. De interne reglementen van de speciale korpsen zijn als bron interessant omdat de bestaande wetgeving op de burgerwacht zich in de eerste plaats richtte op de infanterie. De speciale korpsen konden zelf via interne reglementen een aantal regels bepalen, zolang ze maar niet in strijd waren met de algemene bepalingen van de wetgeving en goedgekeurd werden door de opperbevelhebber.

Bij een vergelijking van beide reglementen, valt het op dat de algemene principes van dezelfde strekking waren. Beide korpsen hadden enkele wezenlijke kenmerken gemeen die verschilden van de legioenen infanterie. Leden van speciale korpsen werden dit op vrijwillige basis, het nieuwe lid werd voorgedragen door twee andere leden en men betaalde een jaarlijkse bijdrage. Eens men lid was, had men inspraak via de algemene vergaderingen en de raden. Dit - lidgeld en voordracht - zorgde ervoor dat de speciale korpsen zich vooral richtten naar een elitair publiek. Dit konden zowel leden zijn van de infanterie (legioenen), als vrijwilligers die afstel hadden gekregen van dienst in de burgerwacht.

Er waren echter ook verschillen tussen de jagers-verkenneren en de artillerie onderling. Ondanks het feit dat het reglement van latere datum is, waren de boetes lager bij de jagers-verkenneren en was de jaarlijkse bijdrage kleiner. De participatie van de leden van de jagers-verkenneren in tuchtzaken en in de algemene vergadering was groter. De tweetaligheid van de documenten van de jagers-verkenneren was binnen de burgerwacht een uitzonderlijk gegeven in die periode. Deze vaststellingen wijzen er misschien op dat beide korpsen rekruteerden uit verschillende segmenten van de elite.

Een beperkt onderzoek naar de professionele achtergrond van leden van zowel

⁴³ *Pasinomie*, 3e reeks, dl. 18, pp. 173-174.

⁴⁴ L. Leconte, *Les Chasseurs à pied de la Garde civique et leurs uniformes*, in: *Carnets de la Fourragère*, reeks 4, (1934), pp. 292-302.

⁴⁵ SAG, reeks Mbis, BW II 28.

⁴⁶ SAG, reeks M, 25/12 F.

DE GENTSE BURGERWACHT (1830-1920)

de artillerie als de jagers-verkenneren, lijkt deze veronderstelling te bevestigen. Aan de hand van het controleboek van de artillerie voor de periode 1868-1873⁴⁷ en een *matricule* van de jagers-verkenneren uit de periode 1893-1898⁴⁸, komen we tot de volgende resultaten:

- In de artillerie zijn er twee beroepsgroepen die boven de andere uitsteken. De handelaars (27,6%) en de eigenaars (30,9%) maken meer dan de helft uit van het totale korps.

Bij de jagers-verkenneren zijn de leden gelijkmatiger over de beroepsgroepen verdeeld. De vrije beroepen en universitairen (18,5%), de handelaars (22,2%), de bedienden (20,7%) en de eigenaars (21,4%) hebben een quasi gelijkwaardige vertegenwoordiging.

- Wanneer we het aandeel van de hoogste klassen binnen elk korps (vrije beroepen en universitairen, eigenaars en fabrikanten, studenten en artistieke beroepen) samentellen, zien we dat deze groep bijna gelijk is bij de artillerie (44,6%) en bij de jagers-verkenneren (44,2%). Hetzelfde geldt voor de middenklasse (handelaars, bedienden). Bij de artillerie is het aandeel van deze groep 42,3%, bij de jagers-verkenneren 42,9%. De laagste klasse (arbeiders, ambachtslui) is bij de jagers-verkenneren vertegenwoordigd door een aandeel van 12,7%, bij de artillerie door 12,5%.
- Opvallend is dat beide korpsen geen gepensioneerde militairen onder hun leden tellen, rekening houdende met de specialisatie van beide korpsen.

We zien dat het ene korps niet elitairder was dan het andere korps, in de zin dat het ene korps meer leden uit de hoogste klasse zou hebben geteld dan het andere. De resultaten lijken erop te wijzen dat beiden zich naar een verschillend segment van de elite richtten. Bij de artillerie was er een overwicht van de groep van de eigenaars en de fabrikanten. Bij de jagers-verkenneren was het aandeel evenwichtiger verdeeld, waarbij het aandeel van vrije beroepen en universitairen veel groter was dan bij de artillerie. Of beide speciale korpsen zich specifiek naar een publiek met een bepaalde politieke of filosofische overtuiging richtten, zal verder onderzoek moeten uitwijzen.

Dat beide korpsen leden wiervan uit verschillende elites lijkt ook bevestigd te worden door de sfeer die de respectievelijke reglementen uitademden: de jagers-verkenneren waren democratischer en lossier, de artillerie nam zichzelf zeer au sérieux. We weten ook dat de jagers-verkenneren op meer sympathie van het volk konden rekenen dan hun collega's. In de volksmond werden de jagers-verkenneren de *chaskes*, en de artilleristen de *kanonboeren* genoemd⁴⁹.

De menu's, opgemaakt voor banketten of andere feestelijke gelegenheden, schijnen dit beeld te bevestigen. Bij de artillerie en de legioenen van de infanterie ademden de drukwerken pathetisch nationalisme en een gevoel voor eigenwaarde uit, terwijl de jagers-verkenneren hun menu's wel eens durfden opfrissen

⁴⁷ SAG, reeks *Mbis*, BW II 29.

⁴⁸ SAG, reeks *M*, 25/12G

⁴⁹ L. Hoste, Over de Gentse Garde-civiek, in: *GT*, XI, (1982), p. 114.

met onvervalste cartoons die situaties binnen het korps op de korrel namen of karikaturen waren van de officieren.

Fig. 1 toont een traditionele menukaart van de Gentse jagers-verkenners uit 1890. De stad wordt gesymboliseerd door de leeuw en de Gentse torens. De jager-verkenner die een heldhaftige houding aanneemt, wordt omringd door attributen die typisch zijn voor zijn afdeling. We onderscheiden een schietschijf, geweren, een banier en een ransel.

Fig. 2 tot en met fig. 4 zijn van een geheel andere aard.

Fig. 2 toont een menukaart van het jaarlijkse banket van 4 november 1884. De afgebeelde personen onderaan verwijzen naar officieren van de Gentse jagers-verkenners die blijkbaar op weg zijn naar het stadhuis omdat er verkiezingen zijn⁵⁰ of gewoon omdat hun bureau zich daar bevindt. De vier wandelende figuren dragen elk een voorwerp: de eerste een Napoleontisch hoofddeksel, de tweede een kruisboog, de derde een bloempot en de vierde een aktentas. De betekenis hiervan is voor ons verloren gegaan, maar de jagers-verkenners die dit onder ogen kregen zullen hiermee waarschijnlijk smakelijk hebben kunnen lachen. Bovenaan het menu wordt in een soort beeldverhaal de draak gestoken met toestanden die in het korps heersten.

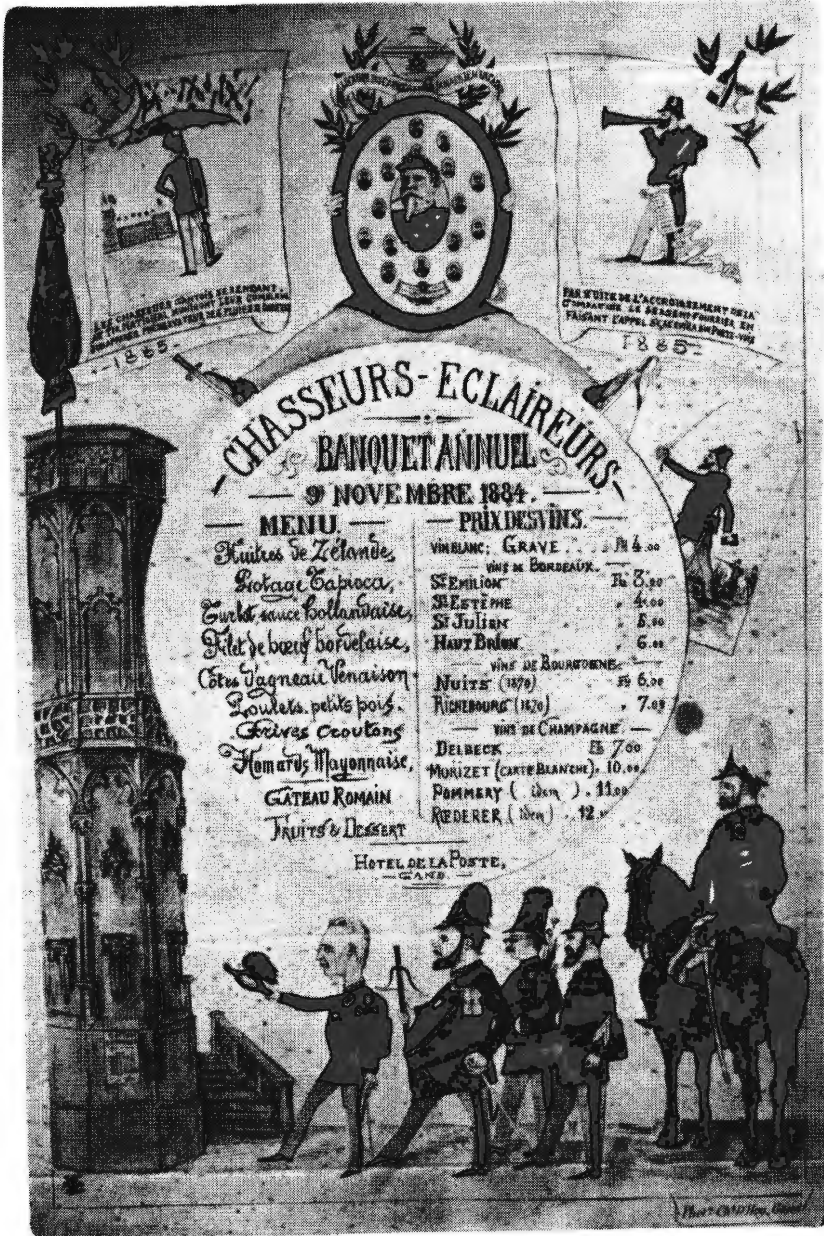
Fig. 3 geeft een menukaart weer uit het jaar 1889, waarop een aantal jagers-verkenners afgebeeld worden nadat ze op een zondag een oefening hebben gedaan. Opnieuw vrees ik dat de achterliggende betekenissen voor ons verloren zijn gegaan.

Fig. 4 ten slotte is een onvervalste karikatuur waarop vier hogere officieren van de Gentse jagers-verkenners figureren. De bewaarder van dit document, is zo vriendelijk geweest om in potlood de namen van de afgebeelde figuren voor het nageslacht te bewaren. Majoor Théodore Timmermans werd in 1898 kapitein commandant van de eerste compagnie. Na de uitbreiding tot twee compagnieën (= half-bataljon) werd hij zelf in 1895 majoor. Uit de menukaart kunnen we afleiden dat dit hem blijkbaar nogal naar het hoofd is gestegen. Adolphe Bouckaert, die kapitein commandant was van de eerste compagnie sedert 1898, heeft blijkbaar de reputatie van doorzetter, van iemand die over lijken gaat. Luitenant Armand De Meulenaere wordt voorgesteld als een meikever, wat een veel terugkerende verwijzing is. Net zoals de meikever immers, verdwijnen de leden van de burgerwacht geheel de winter van het straattoneel. Met de eerste warmte in april of mei komen ze opnieuw buiten, hetzij om te oefenen, hetzij om te paraderen. De vierde persoon (Poucke?) is iemand die blijkbaar de reputatie heeft dat hij over zich heen laat lopen.

⁵⁰ 1884 was het jaar waarin de liberalen na 6 jaar regeren opnieuw de nationale verkiezingen verloren. De enorm felle kiesstrijd concentreerde zich rond het onderwijs.

(bron: Universiteitsbibliotheek, Vliegende Bladen IG7)

Gand.

CHASSEURS-ÉCLAIREURS

BANQUET DU 1er DÉC^r 1889.

MENU.

HUITRES DE ZÉLANDE.

POTAGE CLAMART.

FILET DE SOLE. SAUCE AUBRE.

ALOYAU AUX RACINES.

VOL AU VENT FINANCIÈRE.

GIGUE DE CHEVREUIL, S^{er} VINAISON.

POULARDE DU MANS AU CRESSON.

HIOMARDS MAYONNAISE.

BABA AU RHUM.

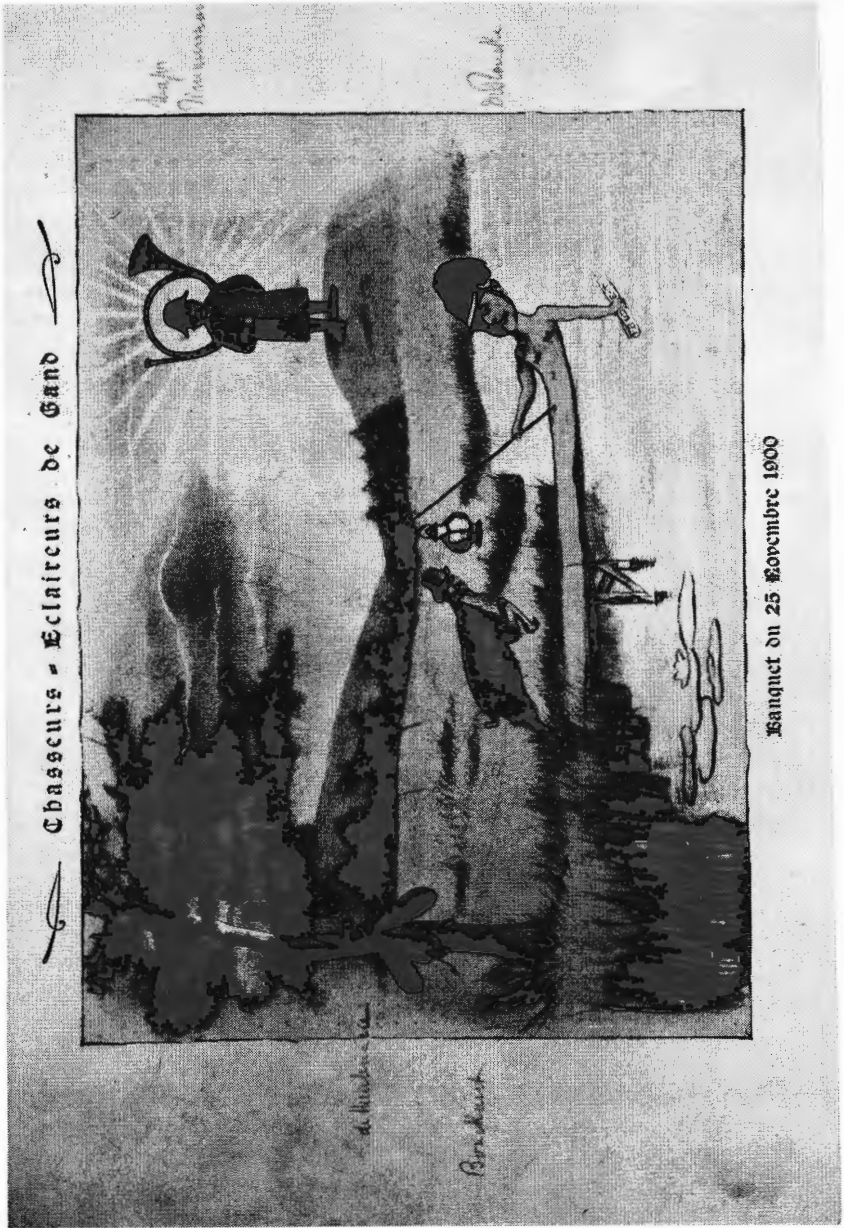
PÂTISSERIE.

FRUITS - DESSERT.

VINS.

Chablis	4.00
Sauterne	3.00
Médoc	3.00
S ^{er} Estéphe	4.00
S ^{er} Julien	3.00
Margaux	2.00
Ponsel Canel	2.00
Pommard	6.00
Fruits & Champagne	2.00
Tigneron	2.00
George Goulet	10.00
S ^{er} V. Moumy	11.00
Heidsieck	12.00
S ^{er} Reduex	12.00
S ^{er} Clicquet	13.00

Hors Hors.

5. De Gentse burgerwacht, een blik in de maatschappelijke spiegel?

Het materiële belang van de burgerwacht inzake ordehandhaving en oorlogsvoering is objectief gezien niet groot geweest. Wat het symbolische belang geweest is als patriottisch instrument is moeilijk te bepalen. Misschien ligt het grootste belang van de burgerwacht wel in het feit dat het op velerlei vlak de Belgische (in casu de Gentse) maatschappij uit de 19de eeuw weerspiegelt. De politieke tegenstellingen, het straatprotest, de Vlaamse Beweging, de arbeidersbeweging, de armoede⁵¹,... kunnen via een onderzoek van de burgerwacht bestudeerd worden.

Verder onderzoek zal moeten uitwijzen in welke mate bepaalde legioenen of speciale korpsen van de Gentse burgerwacht politiek gekleurd waren en hoe dit zich uitte. Losse elementen lijken daar op het eerste gezicht in elk geval op te wijzen. De jagers-verkenneren, waarover we het reeds hadden, lijken een liberaal-progressief karakter te hebben gehad. Of dit dan ook betekent dat alle leden deze overtuiging aanhingen valt moeilijk te zeggen. Wel weten we dat ze deelnamen aan de liberaal getinte Pacificatiestoet in 1876 en dat ze geregeld vergaderden in de Willem Tell. Op 29 januari werd hun kapitein August Van Damme als één van de eerste Gentenaars burgerlijk begraven in Sint-Amandsberg. Dat de jagers-verkenneren een liberaal-progressief karakter hadden, betekende nog niet dat er intern geen politieke meningsverschillen waren. Uit een brochure⁵² blijkt dat de voorverkiezing van de liberale kandidaten voor de gemeenteraadsverkiezingen geregeld tot conflicten leidde bij de officieren van de jagers-verkenneren. Het ontslag in 1890 van C. Heynderickx als kapitein van de jagers-verkenneren zou te maken hebben met de gebrekkige steun die hij bij de liberale voorverkiezing had genoten.

De burgerwacht is in die zin uniek dat het één van de weinige plaatsen was waar andersgezinden elkaar niet konden ontwijken. Het zou interessant zijn om na te gaan of politieke of ideologische conflicten ook binnen de burgerwacht voor gespannen verhoudingen zorgde. Het conflict bijvoorbeeld te Gent rond het Geuzenkerkhof⁵³ kan voor wrijvingen binnen bepaalde afdelingen van de burgerwacht gezorgd hebben.

Een ander voorbeeld van ideologisch conflict dat zijn sporen naliet in de burgerwacht, was het gebruik van het Nederlands dat sedert 1897 verplicht was

⁵¹ In het stadsarchief bevinden zich bundels die verzoekschriften tot vrijstelling van dienst bevatten om economische redenen.

⁵² *Demi-bataillon de chasseurs à pied. Fêtes, organisées les 20-21 et 22 juillet 1912 à l'occasion du cinquantième anniversaire de la constitution du corps*, Gent, 1912, 38p.

⁵³ In 1872 weigerde de bisschop het nieuwe kerkhof aan de Brugsche Poort te zegenen als het kuil per kuil moest gebeuren. De gemoederen in beide kampen liepen naar aanleiding van deze zaak hoog op.

in de burgerwacht.

In de jaren '30 van de vorige eeuw werd het Frans en het Nederlands naast elkaar gebruikt. Dan verdween het Nederlands om weer op te duiken in de jaren 1870. Vooral bij de jagers-kenners was dit het geval. De artilleristen waren trager met de tweetaligheid. Nog in 1885 ontstond er een rel waarbij een wacht voor de disciplinaire commissie werd gebracht, omdat hij bij de naamafroeping voor een oefening in plaats van *présent*, *tegenwoordig* had geantwoord. De wet van 9 september 1897 verschafte duidelijkheid. Art. 137 bepaalde dat: *Les dispositions de la loi du 3 mai 1889 concernant l'emploi de la langue flamande en matière répressive sont rendues applicables aux poursuites devant les conseils de discipline. Dans les communes flamandes du pays, l'administration de la garde civique, les correspondances, les avis et les communications émanant des autorités de la garde sont soumis aux prescriptions de la loi du 22 mai 1878 et les gardes reçoivent l'instruction en flamand et sont commandés en cette langue*⁵⁴. Dat dit voor de Franstalige burgerij een moeilijk te aanvaarden principe was, werd gauw duidelijk toen de commandant van de artillerie, Stassinnet, zich liet horen. Een aantal krantenartikelen, bewaard in het stadsarchief⁵⁵, geven een beeld van de situatie. Op 9 mei 1900 stak zelfs de *Journal de Gand* de draak met Stassinnet omdat hij koppig bleef vasthouden aan het Frans⁵⁶. Als protest droegen op een oefening een aantal flaminganten borden voor het korps van de artillerie. Op de ene stond de woorden van de minister die zei dat de wet moest nageleefd worden. Op een tweede bord stond: *Stassinnet se f...iche de la Loi! Nous aussi! Vive Stassinnet!*, op een derde stond: *De wet is 'nen dweil. Stassinnet vaagt er zij botten aan, en wij ons kloefen! Leve Stassinnet!*

6. Besluit

Dit artikel heeft niet de pretentie om een volledig beeld van de Gentse burgerwacht te schetsen in de bestudeerde periode. Auteur dezes hoopt evenwel door het belichten van een beperkt aantal facetten belangstelling te wekken voor deze tot nu toe relatief weinig bestudeerde instelling. De archieven zijn zo omvangrijk en de invalshoeken zo talrijk, dat er nog een groot aantal interessante studies over dit onderwerp gemaakt kunnen worden.

⁵⁴ *Pasinomie*, reeks 4, dl. 32, p. 371.

⁵⁵ Zie: SAG, reeks Mbis BW II 15.

⁵⁶ Zie: fig. 5. *Aan de Gentsche Bevolking!* (UBG, fonds III G 5).

AAN DE GENTSCHE BEVOLKING!

Burgers en werklieden!

Gij denkt waarschijnlijk, zooals wij, dat de wetten gemaakt worden om nageleefd te worden,

Welnu, de wet op de Burgerwacht zegt (artikel 137): dat de bevelen en onderichtingen in het Vlaamsch moeten gegeven worden.

Die wet is door de Vlamingen geeischt geweest, omdat ze willen dat het vlaamsch overal in Vlaanderen, en voornamelijk in de officieele inrichtingen, de eereplaats zou innemen. Zij hebben dus zoo gehandeld uit liefde tot hunne taal, tot UWE taal, volk van Gent!

De wetgevende Kamers hebben dien eisch aangenomen en bekrachtigd tot eene wet, omdat zij voelden en wisten dat het volk wilde dat zij die hulde brachten aan onze taal

MAAR NU WAT GEBEURT ER.

Eenige franschgezinde heertjes, namelijk de overste van het gentse kanonnierskorps, weigeren de wet uit te voeren. Zij moeten en kunnen ze eerbiedigen: de Minister heeft het klaar en duidelijk verklaard.

Waarom durven zij zoo handelen?

Omdat zij denken dat het grootste gedeelte des volks het eerbiedigen der taalwetten als eene geringe zaak aanziet en zich enkel bekommert met den gewonen politicken strijd of het behartigen der stofelijke belangen.

Maar gij, volk van Gent, gij zult toonen dat gij innig verkleefd zijtaan uwe taal en vast beraden zijt hare rechten te doen eerbiedigen

Moesten wij achteruitwijken, men zou ons meer en meer behandelen als een ontaard volk dat niet meer waard is vrij en onafhankelijk te zijn, niet meer waard te leven in en met eigen taal en eigen zeden.

Daarom richten wij eenen oproep tot geheel het vlaamsche volk! De strijd begint! Wij moeten zegeprelen. Het is voor onze lieve taal om leven of dood!

Wij willen wat is recht
En zullen winnen wat wij willen

Eene groep strijdende vlaamschgezinden.

GENT DRUKKERIJ ED. THOOFT. SNOECKSTRAAT 4